

3. Кочешков А.А. Нефть и охлаждение советско-иранских отношений на раннем этапе «холодной войны» в 40 – 50 гг. XX в. Восток – Запад: контакты и противоречия. *Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история*. 2009. № 3. С. 63–78
4. Ергин Д. *Добыча. Всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть*. М.: ДеНово, 1999. 936 с. URL: https://royallib.com/book/ergin_deniel/dobicha.html
5. Плащинский А.А. Экономическая дипломатия США. План Маршалла и доктрина Трумэна, как элементы одной стратегии. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2003, № 4. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/31775/1/2003_4_JILIR_plashchinsky.pdf
6. Плащинский А.А. *Новый мировой порядок во внешнеполитической стратегии США*. Минск: ИНБ Республики Беларусь, 2009. 211 с. URL: https://www.mitso.by/web/uploads/others/administracija/plaschinskij_novy_mirovoi_poryadok_vo_vneshnepoliticheskoi_strategii_scha.pdf
7. Kemp G., Harkavy R. *Strategic Geography and the Changing Middle East: Concepts, Definitions, and Parameters*. From Strategic Geography and the Changing Middle East. Brookings Press. 1997. URL: https://acc.teachmideast.org/texts.php?module_id=4&reading_id=120&sequence=19
8. Perovic. J. *Cold War Energy A Transnational History of Soviet Oil and Gas*. Palgrave Macmillan; 1st ed. 2017. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-319-49532-3%2F1.pdf>

УДК 94:327(47+57+4) «XV/XVII»

Бульвінський А.Г.

СПРИЙНЯТТЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ЄВРОПІ У XV–XVII СТ.

На основі політико-дипломатичних матеріалів проаналізовано сприйняття Московської держави європейськими країнами у XV–XVII ст. Його суть полягала у розумінні Московії як цивілізаційно іншої та геополітично ворожої країни, щодо якої необхідно реалізувати політику стримування.

Ключові слова: Московська держава, Європа, XV–XVII ст., цивілізація, зовнішня політика.

Bulvinskiy A. Perception of Moscow State in Europe in 15-17th centuries.

Based on the political and diplomatic materials, the perception of the Moscow state by European countries in 15-17th centuries has been analyzed. Its essence was in the perception of Moscow as another civilization and geopolitically hostile country, with containment as a necessary policy towards it.

Keywords: *Moscow State, Europe, 15-17th centuries, civilization, foreign policy.*

Однією із причин сучасної і для частини європейців несподівано виниклої кризи у відносинах між Заходом та Росією, а також міжнародного права є, на нашу думку, притаманна європейським країнам ілюзія про те, що у сучасному глобалізованому світі давні геополітичні установки, інтереси та світобачення відійшли у минуле, та нехтування чинником цивілізаційних відмінностей. Після завершення «холодної війни» країни Заходу вирішили, що зможуть привити Росії цінності демократії та поваги до прав людини. Проте чверть століття, які пройшли з часу розпаду СРСР, показали повну нереалістичність цих сподівань. За цей час Росія відійшла від завданого розпадом радянської імперії удару і почала будувати нову державу імперського типу, про що ми детально писали у своїх попередніх статтях [1].

Причина ж провалу прививання Росії західних цінностей проста – Росія є окремою цивілізацією, яка утворилась саме у протистоянні з цивілізацією європейською. Нерозуміння або ігнорування цього факту частиною еліт та суспільствами сучасних європейських країн і не врахування його у державній політиці може мати вкрай негативні наслідки для усіх країн Європи. На відміну від еліт сучасної Європи, еліти європейських країн Нового часу чудово розуміли що таке Росія і яка політика щодо неї є найбільш ефективною з точки зору інтересів Європи. Тому метою цієї статті є ретроспективний аналіз сприйняття Московської держави у Європі в XV-першій половині XVII ст.

Почнемо із того, що великоруські землі (Північно-Східна Русь) внаслідок татаро-монгольського поневолення з XIII ст. фактично були виключені зі сфери впливу європейської цивілізації. Політична та

культурна ізоляція від Європи, тривалий статус «улусу» Золотої Орди й союзні зобов'язання щодо неї, своєрідність природного оточення, сильний вплив фінно-угорського та тюрко-татарського факторів сприяли утворенню на цих землях нового суперетносу (цивілізації) з помітними східними рисами [2, с.200; 3, с.120], який у Європі називали «Московія».

Московська централізована держава у загальних рисах сформована в часи правління великого князя Івана III Васильовича (1462–1505), була тією силою, яка цілеспрямовано підім'яла під себе інші центри Північно-Східної Русі, орієнтовані на цінності й порядки, близькі за духом до європейських. Історично так склалося, що основними великоруськими конкурентами Москви на великоросійських просторах у XV ст. були саме по-європейськи зорієнтовані Новгород і Твер, і саме ліквідувавши ці по-європейськи орієнтовані російські держави Московська держава утвердилась як самостійна політична сила [4, с.61].

Зовнішньополітична доктрина Великого князівства Московського, а з 1547 р. і Московського царства, базувалась на вироблених ще у першій половині XIII ст. Ярославом Всеволодовичем та Олександром Невським зовнішньополітичних підходах Владимирської Русі стосовно Європи. Мета національної безпеки визначалася нею як забезпечення виживання російської православної держави, її своєрідної суспільно-політичної системи як носія й реалізатора спільних цінностей, які характеризують спосіб життя російського народу. Суть її полягала в забезпеченні миру на західних кордонах виключно рішучим застосуванням військової сили. Постійний жорсткий і стабільний військовий та дипломатичний опір у поєднанні з категоричною непоступливістю з усіх ідеологічних питань повинен був підкреслювати окремішність Владимирської Русі, а згодом і Московської держави від європейського світу й демонструвати небажання йти на будь-які поступки Європі й потрапляти у сферу її впливу.

Країни Західної Європи у той період взагалі мало що знали про Московію, оскільки дипломатичні відносини між західноєвропейськими країнами та Московською державою почали встановлюватись з останньої третини XV ст. З Папським престолом у 1469 р., коли в Москву з Рима прибув посол Інокентія VIII Ю. Грек; з Венецією – у

1471 р., коли в Москву прибули венеціанці А. Джисларді та Д. Б. Тревізані; з Данією – у 1481 р.; з Угорщиною – у 1485 р.; з Польщею – у 1487 р.; у 1488 р. Іван III відмовився встановити відносини з Лівонією (вони були встановлені в 1504 р. через укладення угоди про перемир'я); з Імперією – у 1489 р., коли Фрідріх III Габсбург відправив у Москву своє перше посольство на чолі з М. Поппелем; з Литвою – у 1494 р., коли було підписано договір про мир і союз; з Іспанією – у 1505 р.; зі Швецією – з 1510 р., коли було встановлено перемир'я на 60 років; з Пруссією – у 1516 р.; з Англією – у 1555 р., коли в Московську державу прибув перший англійський посол Р. Ченслер; з Голландією – у 1580 р. [5, с.188–223]. Показово, що в більшості випадків ініціаторами встановлення контактів виступали західноєвропейці, Москва ж, здебільшого, не виявляла в цій сфері великої активності.

Проте ще до встановлення дипломатичних відносин зі своїми західними сусідами Московська централізована держава починає низку війн із ними. Впродовж усього XV–XVII ст. Росія постійно воювала з Литвою, Лівонією, Польщею, Швецією за окраїнні землі на своєму західному кордоні, населені не росіянами (литовські, лівонські, карельські, фінські, українські землі), які Москва вважала історично та геополітично своїми.

Зокрема з Литвою війни відбувались у 1487–1494, 1500–1503, 1507–1508, 1512–1522, 1534–1537, 1561–1569 рр., зі Швецією – у 1495–1497, 1554–1557, 1570–1583, 1590–1595, 1610–1617, 1656–1658 рр., з Лівонією – у 1480–1481, 1500–1502, 1558–1561 рр., з Річчю Посполитою – у 1579–1582, 1604–1618, 1632–1634, 1653–1655, 1658–1667 рр.

З геополітичної точки зору Москву не влаштовувало те, що перераховані вище землі перебували під контролем інших великих на той час держав (Речі Посполитої, Шведського королівства, Оттоманської Порти), які були частинами інших цивілізацій [6, с. 15–16]. На думку А. Тойнбі [7, с. 562–564] та Л. Гумільова [8, с. 229, 298], ці війни слід розглядати не лише як регіональні конфлікти, але і як прояви цивілізаційного протистояння.

З другої половини XV ст., коли суперетнос «Московія» став геополітичною реальністю на сході Європи, відносини між ним і єв-

ропейською цивілізацією складалися в загальних рисах наступним чином. В економічній сфері, з одного боку, Москва поставила заслін зусиллям європейських купців і політиків пробити вільну дорогу в країни Сходу через Московську державу й запроваджувала суворі обмеження для торгівлі європейців у самій країні, а з іншого – на західному кордоні Московської держави поступово встановлювався режим торгової блокади. Польща і Швеція при підтримці Священної Римської імперії німецької нації проводили політику ізоляції Московської держави від здобутків європейської цивілізації. Ці держави фактично контролювали економічні зносини Москви з іншими європейськими країнами, а разом з Туреччиною практично відрізали Москві вільний (водний) шлях до Європи. Московська держава не була частиною європейського світу-економіки; як рівноправна складова вона не була потрібна тогочасній Європі, а роль економічно підпорядкованої, транзитної території не влаштувала саму Москву. Прикордонна торгівля та торгівля окремими «критичними» видами товарів суттєво не впливали на існуючий порядок речей [4, с.65].

Московська держава XV–XVII ст. за великим рахунком і не відчувала великого дискомфорту від браку постійних торговельно-економічних відносин з європейськими країнами. Заради збереження своєї самості, як її розуміли в Москві, вона досить легко могла жертвувати своїми нечисленними торговельними зв'язками з окремими європейськими країнами. Таким чином можемо впевнено стверджувати, що Московська держава з часу її появи на політичній карті світу у якості централізованої держави у другій половині XV ст. і впродовж ряду наступних століть і сама позиціонувала себе як цивілізаційний антипод Європі і сприймалась європейськими країнами у якості однієї із ключових загроз Європейському світу на сході. Відповідно до цих підходів сторони тривалий час і формували свою політику одна щодо одної.

Джерела та література:

1. Бульвінський А.Г. Імперська модель модернізації в Росії: історія та сучасний дискурс. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2015.

- Вип. 2. Ч. 2. С. 163-178; Бульвінський А.Г. Вплив імперської державної традиції на перебіг політичного процесу в Росії. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації: збірник наукових праць* / за заг. ред. А.Г. Бульвінського / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С.6-18; Бульвінський А.Г. Вплив імперської державної традиції на модернізаційні процеси у сучасній Росії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. №2. С.49-71.
2. Стариков Е.Н. *Общество – казарма от фараонов до наших дней*. Новосибирск : Сибирский хронограф, 1996. 420 с.
 3. Семенникова Л.И. *Россия в мировом сообществе цивилизаций*. Брянск: Курсив, 1996. 526 с.
 4. Бульвінський А.Г. *Українсько-російські взаємини 1657-1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на сході Європи*. К. : Парламентське видавництво, 2008. 744 с.
 5. Похлебкин В.В. *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах*. М., 1995. Вып. I. 336 с.
 6. Похлебкин В.В. *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах*. М. : Б.в., 1995. Вып. II. Кн. 1. 784 с.
 7. Тойнби А.Дж. *Постижение истории*. М. : Прогресс, 1991. 736 с.
 8. Гумилев Л.Н. *От Руси к России: Очерки этнической истории*. М. : Прогресс, 1992. 336 с.

УДК 327[(477):(73+470+571)]

Коротков Д.С.

УКРАЇНА В СТРАТЕГІЯХ США ТА РОСІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Проаналізовано основні принципи геостратегії США та Росії по відношенню до України в контексті основних геополітичних концепцій. Відзначається, що географічний фактор продовжує бути головним спонукальним мотивом у питаннях глобального панування між провідними країнами світу.

Ключові слова: геополітика, баланс сил, Хартленд, Рімленд, євразійство, географічний чинник.